

Marita Carlson

Vissa saker hon berättar blir väldigt handfasta illustrationer av hur livet var då, i hennes barndom. Som det där om flanellbitarna.

– När det under krigsåren syddes kalsonger åt soldaterna blev det små flanelltygbitar över. Mamma fick ta de där bitarna och sydde ihop dem till underbyxor åt oss flickor. Det behövdes fyra längre sömmar, en i vardera sidan, en fram, en bak. Sedan, när pojkarna var så stora att de behövde kalsonger, sprättade hon bara upp en bit av sömmen mitt fram.

Marita Carlson hade tidvis ansvar för en av de blivande kalsongbärarna redan när hon var i sexårsåldern. Det fanns en var åt henne och hennes ett år yngre syster; bröderna var tvillingar. Före kalsongerna var det ”klutar” som gällde; tygblöjor som veks av det mest utnötta och urtvättade som fanns i tygväg. Och ”klutarna” skulle bytas, igen och igen.

– Jag har ibland tänkt att jag borde lära de yngre generationerna att vika ”klutar”, säger hon.

– Det är din unge som skriker, det är du som ska gå, ropade vi åt varandra. Alf var Birgittas unge, Klas var min.

Mellan tvillingarna och de jourhavande storasystrarna fanns ytterligare en syster, Gun, född 1944.

– Vi var fem barn innan jag hunnit fylla sex.

Det fanns förstås en mamma också, men hon var uppbunden med så mycket annat. Hon hjälpte svärföräldrarna med jordbruket, mjölkade med mera. Att hon väntade tvillingar klarnade först när de föddes.

– Inte undra på att hon varit trött under graviditeten...

Själv är Marita född i februari 1940 och alltså först i raden.

Hon bor i ett hus i Petsmo nära barndomshemmet, fyllt av människor. Ofta människor av kött och blod – hon har barn, barnbarn och barnbarnsbarn på nära håll. Båda döttrarna bor i Petsmo. När familjemedlemmarna inte är på plats rent fysiskt finns de alltid där i form av otaliga fotografier. De trängs på hyllorna, generation efter generation i olika åldrar.

Det liksom myllrar av liv.

Ironiskt nog kan Marita inte länge se ansiktena på fotona tydligt. Å andra sidan, säger hon, ser hon ju inte dammet på hyllorna heller, behöver alltså inte bry sig om det.

– Jag ser inte heller ditt ansikte tydligt, om jag tittar rakt fram. Det är bara en ljus fläck. Men svänger jag på huvudet och tittar från sidan ser jag mer.

Det är förklaringen till att hon under samtalet ofta gör just så.

Det var inte så här det skulle bli. När hon pensionerades efter årtionden som skolköksa i Petsmo – det var hon från 1965 till 2003 – skulle hon börja göra allt det där som det inte funnits tid för tidigare. Bland annat läsa in sig på ”allt gammalt”; det är hon intresserad av.

Men så försämrades synen plötsligt. I dag kunde den ögonsjukdom hon drabbades av – våt, neovaskulär makuladegeneration – kanske ha bromsats upp, men då var det inte möjligt.

Det som händer den som drabbas är att det börjar bildas nya blodkärl under gula fläcken i ögat. De här blodkärlen läcker vätska, blöder lätt och orsakar svullnad. Om svullnaden under gula fläcken blir långvarig bildas ärr och ett stort antal synceller dör.

Det tog ett tag att kämpa ner bitterheten över att det blev som det blev.

– Ett helt år var det riktigt svart. Att inte kunna köra bil längre, att inte se vem man talar med! Så mycket blir annorlunda. Men vi var två i huset då ännu så jag hade hjälp.

”De var två, tre i båten och hade nät – trasiga nät – med för att kunna säga att de var ute och fiskade ifall de kom fast.”

Utöver mängden av foton har hon mycket annat sparat. Hon måste söka ett tag men relativt snabbt hittar hon ändå det historiska dokument hon söker: fadern Enok Norrgårds främlingspass, utfärdat i Sverige.

Historien bakom det kan ännu vara känslig och väcka motstridiga reaktioner. Men det var ju som det var; hon är inte mycket för att frisera verkligheten.

Maritas far hörde till de österbottningar som tre år in i fortsättningskriget bestämde sig för att nu får det vara nog med blodsutgjutelse. I samband med en permission i juni 1944 tog fadern sig över till Sverige. Han hade en syster i Sundsvallstrakten.

– De var två, tre i båten och hade nät – trasiga nät – med för att kunna säga att de var ute och fiskade ifall de kom fast.

Det var strax innan barn tre, Gun, föddes.

– Man måste förstå dem. De hade varit inkallade sedan 1939. De hade familj, små barn och så många av deras kamrater hade stupat.

I Sverige tog pappan det jobb som fanns att få, skogsarbete. Han var länge i Västansjö nära Sundsvall.

Fastern skickade de här åren paket över viken med kaffe, kryddor och annat som det var svårt att få tag i i Finland. Innehållet skulle deklarerats i tullen.

– Jag har tackbrev som skrevs bevarade, säger Marita.

Fadern kom inte tillbaka förrän på vårvintern 1945, omkring ett halvår efter fredsslutet i september 1944.

Minns du hur det var när han kom hem? Det måste ju ha varit ett laddat ögonblick.

Hon minns inte några känslostormar. Bara bananerna.

– Han hade bananer med sig. De hade svartnat och vi tyckte inte om dem.

Efter hemkomsten var fadern några vintrar ”i fäälän”.

– De sålde ”skrävlan”, sälfötter, på svenska sidan. Det var ju skottpeng på säl då, så det gav pengar.

Extra pengar gav det faktum att skottpengen på ena sidan av Kvarken betalades ut åt den som kunde visa upp en vänsterfot medan en högerfot gällde som bevis på andra sidan.

Och så smugglades det lite och handlades med bristvaror.

– Jag minns att föräldrarna bland annat köpte upp ett skolager – alla storlekar – som gömdes under golvet i tuppen.

Det gällde att dra i alla trådar för att få det att gå ihop.

Till det som fastnat i minnet hör att det åren efter kriget var möjligt att få licens för att köpa köttkonserver – men bara åt skogarbetare.

Skogsarbetarna blev en del av tillvaron i och med att Maritas far började arbeta som skogsförman på Wiik & Höglund. Många av dem kom österifrån, var alltså finskspråkiga.

– De flesta var inte särskilt nyktra av sig. De for in till stan, söp, hamnade i butkan och skulle sedan

tillbaka med taxi, ringde och tiggde taxipengar av mamma.

– Papp´ han löste ut dem ur butkan om det fanns mycket skogsarbete... fanns det inte så mycket fick de sitta kvar där.

Satt gjorde skogsarbetarna också i kvisten till Maritas barndomshem. Pratade, rökte, svor. Luktade svett, bark och brännvin.

– Det här var sent 1940-tal, de hade ju inga motorsågar och bodde i en gammal fiskarbastu. Kläderna var ständigt fuktiga. Klart de luktade.

Foto Ann-Britt Pada

Vid sidan av fiskarbastun hade de uppfört ett skjul åt hästen – av papplådor.

Maritas mor gjorde sitt bästa för att en nyfiken barnaskara inte skulle lära sig alltför mycket olämpligt av skogshuggarna.

– Vi fick inte vara i köket om de var där och väntade på pappa. Jag minns hur mamma knep ihop läpparna på Gun efter att hon upprepat något hon hört av dem och sa: Så där säger du inte mer!

Sågen, grundad av Johannes Håkans i slutet på 1800-talet, var den stora arbetsgivaren i Petsmo de här åren. Som mest sysselsatte den ett hundratal personer. Den var igång till 1963.

Men barndomen var inte bara barnpassning och knapphet.

– På somrarna var vi ofta på Mickelsörarna, i den stora stugan framför Ida Lundbergs stuga, vi hade den i bolag med en Håkans. Pappa var en sällskapsmänniska så vi var ofta många där. Han hade ju inte så mycket skogsarbete på somrarna. Jag har väldigt fina sommarminnen därifrån.

”Många barn har gått genom mina händer.”

Själv kom Marita att jobba en livstid, från hösten 1965 till januari 2003, på skolan i Petsmo.

– Många barn har gått genom mina händer. Vet du, jag kokade mat åt din farfar också, kunde jag säga åt vissa.

Före det, efter yrkesskolan, arbetade hon ett år på ÖK:s enhet i Kristinestad. Där hittade hon sin blivande man. Harry Carlson var lärarson och hade bott lite här och där, beroende på var det fanns en lärartjänst.

– Men han var född i Nykarleby, i den gård som nu är Josef Herlers museum.

Marita och Harry gifte sig Trettondagshelgen 1961, samma helg som det ordnades en minnesgudstjänst över de 25 personer som dött när AY311 störtade öster om riksåttan den 3 januari samma år.

– Vi bodde i sågens kontorsbyggnad till att börja med. Harry hade fått anställning vid sågen.

Första dottern Ann-Britt föddes samma år, andra dottern Eva-Gun sju år senare. Då var alltså Marita köksa vid skolan sedan något år tillbaka.

– Vi var två som delade på en tjänst till en början, man var både gårdskarl, städare och köksa.

När hon själv var barn i samma skola åt hon uppe på vinden, matdejouren bar upp maten. Köksan hette Jenny Nylund.

– Jag tror hon kokade soppan åt oss i bykgrytan i skolbastun...fast jag vet inte om någon då längre bykte där.

Hennes allra första skolår serverades ingen varm mat i skolan. Det var medhavd smörgås och mjölkflaska som gällde. Samt knäppta händer som tack för maten.

– In och ut skulle man tåga i rad och ingen hade mössa på huvudet. Men nog skor... det var springor i trägolvet och ventilationen fungerade. Det bara visslade om fönsterpappret över springorna runt fönstren.

Som skolköksa kokade hon till att börja med skolmaten på en vedspis uppe på vinden i gamla skolbyggnaden. Nyvittjad strömming kunde fås via minkfarmarna i samband med att de var ner till stranden för att hämta foderfisk.

På lördagarna – som ju var skoldagar en bit in på 1960-talet – var det lite extra lyx. Det serverades mjölk till gröten.

Skolan i Petsmo hade som mest över 100 barn och vedspisen som Marita debuterade framför åkte ut ganska snabbt. På 1970-talet byggdes en ny skola med nytt kök och något årtionden senare förnyades köket igen, till glädje för den som skulle arbeta i det. Då var skolan indragningshotad och renoverades på talko för att räddas.

Men nu finns Petsmoskolan inte längre. Marita uttrycker sig inte positivt om de kommunala beslutsfattare som härom året beslöt att lägga ner skolan till förmån för lärcentret i Kvevlax. Hon undrar om de vuxna som fattade beslutet själva skulle vilja göra en så lång daglig bussresa som vissa av barnen – också de allra minsta – fick i och med det.

De äldsta ska bo kvar i sina hus så länge det bara är möjligt – och lite till, säger hon. De yngsta ska forslas iväg bort från byn så snart som möjligt.

Marita tog körkort på 1950-talet men det har hon förstås inte kunnat använda sig av sedan synen försämrades så radikalt. Men hon har också det kvar i gömmorna.

– Jag skickade inte in det fast man uppmanades göra det. Vad har myndigheterna med mitt gamla körkort att göra?

Tegelhuset hon bor i är byggt 1977. Brodern Klas bor i barndomshemmet en liten bit bort och också de andra syskonen finns i byn.

– Men vi är gamla nu, allihopa. Mycket äldre än pappa blev, han dog vid 59. Han rökte röd Nortti och två paket om dagen började inte räcka till. Mamma Valdine däremot blev nästan 75. Maritas egen man Harry gick bort 2012.

”Man må icke klaga utan vara glad så länge huvudet fungerar. Men ”skååd” medan du kan!”

Till det som lyser upp hennes tillvaro sedan synen svek hör föreningen Vasa svenska synskadade.

– Den är till verkligt stor hjälp för alla synskadade.

Dessutom ordnas trevligt program och resor... vi har varit till Estland ett par gånger, till Öland, till Umeå, gjort endagsresor i Finland.

Vad ger dig mest glädje numera?

– Barn, barnbarn, barnbarnsbarn. Tom, ett barnbarn, kommer in nästan varje dag och vi andra träffas här så gott som varje vecka.

– Jag har det bra på många sätt, det värker ju ingenstans fast man ser dåligt. Det är bara opraktiskt. Hon ser andra människors konturer, längden, bredden, och hör på rösten vem det är.

– Man må icke klaga utan vara glad så länge huvudet fungerar. Men ”skååd” medan du kan!

I skogen som tar vid efter gräsmattan blommar varje vår hennes stolthet, ett vidsträckt hav av vitsippor som hon importerat från olika håll.

Hon ser dem inte tydligt. Men hon vet att de finns där.